

הרב יחיאל משה ורטהיימר

על שלשה רבדים העולם עומד – אברהם יצחק ויעקב

פתיחה - מה זאת אהבה

תכלית הכל היא האהבה. וכמו שאנו מברכים ערב ובוקר בברכות קריאת שמע, אהבת עולם – אהבה רבה. ועל דרך זו כתב המסילת ישרים שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' ולהנות מזיו שכינתו. וכל התורה והמצוות באים לתכלית זו, להורותינו את הדרך להתדבק עם ה' באהבה.

ויש לבאר מהי אהבה.

והנה יש סוג של קשר, שאחד משפיע ומרעיף טובה על זולתו, מתוך נדיבות לב רחבה ללא כל תמורה, אך זו אינה אהבה, אלא חסד.

זאת אומרת שדעתו של הנותן נתונה כולה בצרכיו של המקבל.

יש מציאות נוספת של קשר, ששניים קובעים ביניהם חוזה התקשרות הדדי, שיהיו מסייעים ומטיבים ודואגים זה לזה, שאם יפלו האחד יקים את חברו. אך אין כאן אהבה אמיתית, אלא חוזה והסכם מסחרי של קח ותן, שתמורת שראובן דואג לשמעון, אף שמעון דואג לראובן.

ובאופן זה כל אחד דואג לתמורה שהוא ישיג לאחר מכן, ובעצם דעתו נתונה לעצמו.

מה היא אפוא האהבה.

כאשר שניים חפצים בטובתו של ריעם עבור הידידות שביניהם.

דהיינו, שיש לחקור כאשר אחד מטיב לחבירו משום שהוא אוהבו, האם ניתן לומר שדעתו נתונה לזולת, שהרי הוא מטיב לאדם אחר. או שאולי יטען הטוען, וכי זה נחשב שהוא דואג לזולת, הרי מה שהוא מטיב לו זה רק משום שהוא אוהב לו, ואם כן שוב אינו דואג אלא לעצמו.

והתשובה לחקירה זו היא שכאשר ישנו מציאות אהבה אין מקום לחקור האם הוא דואג לעצמו או לחבירו, כי זאת גופא היא מציאות האהבה, שדאגת עצמו ודאגת חבירו מתאחדים כאחד, וכאילו נעשו לדבר אחד לעניין הרצון לטוב. והרצון המשותף הוא שייטב לשניהם, וגם כאשר עוסק בטובת עצמו הוא עושה זאת למען המציאות המשותפת, כי יודע שחבירו מתענג כאשר טוב לו. רמז לדבר, 'אחד' בגימטריא 'אהבה'.

וכל התורה והמצוות מכוונים למעלה רוממה זו, שהאדם יתקשר ויתאחד עם בוראו בקשר דביקות של אהבה זו.

וכאשר מבינים כל זאת, ניתן להבחין שכל התורה היא סיפור של אהבה. בחמשה חומשי תורה, עניין זה חוזר ונשנה שוב ושוב, כל פעם במדריגה נוספת, אצל האבות הדברים מופיעים בצורתם ההיולית, ובהמשך הדברים מתממשים בחלקי התורה והמצוות.

פרשיות בראשית - נח - דרך ארץ קדמה לתורה

וכך התרחש הסיפור, אלוקים ברא את השמים ואת הארץ, האדם הראשון חטא, וכבר התחיל התהליך של התרחקות האלוקים מהבריאה, וזה ההסבר לכל הקלקולים וחוסר התוחלת והעדר הנחת שישנם בעולם. לאחר מכן בסיפור של קין והבל הידרדר העולם שלב נוסף, דור המבול הביא את ההתדרדרות לשיאה, והאלוקים התרחק מעיסוק עם האדם, המבול הותיר עולם חדש, עולם לנבראים שיפתחו אותם כפי רצונם. השלב הבא היה דור הפלגה שיצר את הרקע להיווצרות העמים, מאז ואילך ישנם פילוגים ומלחמות וחוסר הבנה בין איש לרעהו, אך זה גם יצר את הגיוון ועושר הדעות שמתפתח בכל מקום.

אלוקים הניח לזמן מה את השאיפה שכולם יעשו אגודה אחת לעשות רצונו ולהודיע את שמו, וציפה לעם מן העמים שיבחר במשימה הגדולה שעבורה נברא העולם. לאחר שיושלם ייעודו של העם המיוחד הוא ישוב אל התכלית המקורית, שכל יושבי תבל יכירו וידעו במלכות שד-י.

ידיעת רקע זה אינה חשובה לנו רק כדי להבין את הסיפור מתחילתו, אלא יש לכך משמעות עצומה לגבי הבנת תפקידנו, שדבר ראשון צריך להיות בן אדם.

דרך ארץ האנושי זה הרקע לאיש יהודי, ומעשי אבות הם השלב הקודם לתורה השמימית. האבות במעשיהם יצרו לנו גנום ייחודי שישנו בכל בן ישראל, שעל גביו ניתנה לנו התורה.

במהר"ל (תפארת פרק כ) הקשה מדוע לא ניתנה תורה לאבות, ותירץ שהאבות הם ההתחלה של העולם, והתורה באה רק אחר ההתחלה. זה בעצם אותה שאלה שברש"י הראשון 'לא היה צריך להתחיל אלא מהחודש הזה לכם', כלומר מה הסיפור עם חומש בראשית והאבות, אם המצוות מתחילות רק לאחר מכן. והתשובה היא שהתחילה יש להעמיד את הכלי והצורה של עם ישראל, שרשי התכונות ויסודות ההכרה. האבות הם השרשים, ואינם מציאות העם עצמו.

וזה גם הביאור במאמר 'גדולה שיחתן של עבדי אבות יותר מתורתן של בני' (ב"ר ס, ח), כלומר שזה עצם הצורה ונחקק בשורש האישיות יותר ממצוות. העובדות והסיפורים של ספר בראשית ממחישים בפנינו את ההווי של עצם החיים, ומשרישים בקרבנו את דרך ה', יותר מהוראות המצוות של התורה.

אברהם - נדיב שהיה תחילה לגרים

אנו קוראים את הסיפור של 'מעשי אבות', ועלינו להגדיר מה הם התכונות שנראו במעשיהם, להבין בעצם 'מי אנחנו'.

הסיפור מתחלק לשלשה שלבים, שלשה דורות, שלשה אבות. אברהם יצחק ויעקב. ועלינו ללמוד מה לימדנו כל אחד מהם.

אין כוונתי להיכנס לכל הפרטים שניתן לדלות מהם את מהלך חיי כל אחד מהאבות, אולם אבחר בכמה נקודות שיש ללמוד מהם על הכלל.

תחילת בחירת ה' באברם מבוארת בתורה בתחילת הפרשה (יב, א-ב) - 'ויאמר ה' אל אברם לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך; ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה'.

בפסוקים אלו מבטיח לו הקב"ה להשפיע עליו רוב ברכה וכל טוב, אך אין הכתוב מציין כאן על מה ולמה זכה אברהם לכל זאת. וכן בהמשך בכל הפרשיות עד ברית מילה, עדיין לא נתפרשה שום תביעה מאת ה' לאברהם לעבדו, וכן לא נתבאר שיש מטרה שיהיה זרעו עם עבדי ה', אלא רק הטבה ושפע וברכה בלי שום תנאי ודרישה מאתו. אלא אברהם מעצמו עסק במעשים טובים וה' גמל עמו רוב טובה וברכו בכל הברכות.

אפילו ב'ברית בין הבתרים', אין כל תביעת עבודה מאברם, אלא ה' כורת עמו ברית להנחילו את הארץ.

טעם הדבר מפורש בפסוק - "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (יח, יט). כלומר שהיה נוהג בשלימות בהנהגה הראויה בארץ, ובעבור זאת ה' מברכו בכל הברכות.

ומפורש שם שהנהגות אלו הם הטעם שעבורם בחר בו ה' לעשותו לגוי גדול - 'ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ. כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' (שם).

ואם כי פסוקים אלו כתובים בפרשת וירא, לאחר שכבר נכרתה ברית המילה, אמנם מוכח מהפסוק 'היו יהיה לגוי גדול' ונברכו', שהדברים כאן מתייחסים להבטחות הראשונות של תחילת פרשת לך לך, 'ואעשך לגוי גדול' ונברכו בך כל משפחות האדמה'. הרי שכאן בא לתת טעם על אותם ההבטחות הקדומות, וגילתה תורה שהם עבור הנהגת הצדקה והמשפט של אברהם.

וזה הטעם לכך שאנו מוצאים בחז"ל שאברהם אבינו נקרא 'נדיב', (סוכה מט, ב וש"נ) 'בת נדיב בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב שנאמר נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם, אלהי אברהם ולא אלהי יצחק ויעקב, אלא אלהי אברהם שהיה תחילה לגרים'.

כלומר הוא ראשון לגרים ועבד את ה' מתוך התנדבות, ובזה שונה מיתר האבות שעבדו מתוך מחוייבות לברית.

זהו השלב הראשון בקשר הקב"ה ועם ישראל, ה' מעניק חסד ללא תמורה, ואברהם עובדו בהתנדבות וללא התחייבות.

יצחק - ואת בריתי אקים את יצחק

השלב השני בברית ה' עם האבות, היה ברית מילה. לעומת ברכות לך לך וברית בין הבתרים שניתנו ללא דרישה וללא תמורה, אלא אברהם עבד את ה' ועשה צדקה ומשפט מתוך נדיבות לב, ואף ה' השפיע עליו טובה וברכה ללא תנאי. ברית המילה היא כבר ברית של מחוייבות הדדית.

'ברית' משמעותה יצירת התחייבות בקשר, ברית הדדית, בן הברית מתחייב ומקבל על עצמו עול מצוות, ותמורת זאת זוכה להבטחה של שפע ברכה וארץ טובה ומבורכת.

ברית המילה פותחת בפסוק (שם יז, א). 'התהלך לפני והיה תמים'. כלומר שנדרש ממנו כתנאי מקדים להיות עבד מסור ונאמן לה'. ותמורת זאת מבוטח לו - 'אני הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים וגו', והפרתי אותך במאד מאד ונתתיך לגוים ומלכים ממך יצאו וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגוריו את כל ארץ כנען לאחוזת עולם, והייתי להם לאלוקים' (להלן יז, ד-ח).

כלומר שאף שאברהם בלאו הכי עבד את ה' מתוך נדיבות ורצון עצמי, וכמו כן היתה נתונה להם ברכת שפע מצד מידת החסד, עדיף לישראל לכרות את קשר החיבור בדרך ברית והתחייבות הדדית, ובכך להעמיד את הקשר על יסוד איתן אשר לא ימוט, ויזכו לכל הטובה בדין ולא בחסד. ולכן באה ברית המילה, אחר שכבר הובטחה לו הארץ בברית בין הבתרים, כי באופן זה הוא זוכה לכך ששפע הטובה בא לו בזכות ובמשפט ולא רק בחסד, וזה מתבטא באופי הטובה, אך בעיקר בעצם הדבר שהוא ניזון בתוקף הזכות ולא בחסד.

ואמנם הברית כבר נכרתה עם אברהם אבינו, אך עיקר בחינה זו שייכת ליצחק שהוא נולד לתוך הברית הזאת כמו שכתוב 'ואת בריתי אקים את יצחק', שכל עיקר היותו וכל מציאות הוולדו וקיומו הוא רק כתנאי הברית, שכיון שאברהם כורת את הברית לו ולזרעו, לכן נולד לו יצחק, וכלשון הברכה 'אשר קידש ידיד מבטן', כלומר שהוא התקדש מעצם היותו לתפקיד הגדול להיות בן הברית לה', ועצם קיומו מותנה בשמירת הברית מצד משפחת אברהם.

יעקב – אין זה כי אם בית אלוקים

מאחר שאברהם כבר עבד את ה' מרצונו, ויצחק כבר נולד לתוך הברית, מה הוסיף מעתה יעקב אבינו.

מידת יעקב אבינו ע"ה, היא למעלה מברית, כי יחס הברית של בחינת יצחק האמורה היא בחינת 'קח ותן', וזה כאמור האופי של משפט ודין, שהוא חייב בעבודה לפניו, והקב"ה מתחייב לתת לו נחלה ולהיות לו לאלוקים. אבל מידת יעקב הוא 'אהבה' מתוך התאחדות ודביקות, זהו השלב השלישי, יעקב ביקש והיה ה' לי לאלוקים, וקבע את מקום משכבו לבית אלוקים. כי יעקב בחר לו י-ה, בחיר שבאבות.

כלומר שה' בא לשכון במקומו, והקשר מתהדק עד לרמה של דביקות והתאחדות וכביכול התמזגות שבה היטשטשו ההבדלים בין ההתחייבות וההשקעה מצדו, לבין התמורה והטובה שהוא זוכה לה, כי שני הצדדים נעשים בעלי עניין משותף בכל מערכת הידידות, ורצונם עז ששני חלקי המערכת יפעלו ויתרמו את חלקם לטובת ההתאחדות. ואופי עבודתו הוא שכבר קובע בית לה' בארץ, והיינו שמנהל את חייו הארציים מתוך שה' נמצא בקרבו.

ויש לכך משמעות שאנו זוכים לידידות ודביקות והשגחה מיוחדת כלומר שעוד מוסיף אהבה אין קץ ויחס מיוחד למעלה מהמחוייב בברית, והזכיה בארץ ממוזגת מחסד ומשפט,

כי מחמת שהם מאוחדים עמו זוכים בארץ. וגם עבודת עם ישראל מצד בחינה זו היא להתקדש בקדושת ה', ועשיית הטוב והישר בעיניו.

שלשה תקופות בחיי אברהם

ויש לומר עוד שבאברהם עצמו היו ג' תקופות בבחינת אברהם יצחק יעקב, תחילה היה בחינתו העצמית בחינת צדקה ומשפט, תקופת ברית בין הבתרים, שהיה שלימות בחינת הצדקה ומשפט.

ואחר כך היה תקופת ברית מילה שיהיה תמים בעבודת ה', וזה היה ביצחק בשלימות שנולד עבור הברית, ואברהם פתח השורש שיקבל את הארץ בזכות הברית.

ולאחר מכן היה תקופת העקידה שהוא לאחר שלימותו למעלה מעלה, בבחינת דביקות אינסופית אשר התקיים בעיקר ביעקב, ונתברך אברהם בברכה מיוחדת של ברוך אברוך וארבה את זרעך וירש את שער אויביו שהוא בחינת ההשגחה המיוחדת, ולא נזכר כאן הארץ, כי זה למעלה מהזכיה בארץ, שמנצח את אויביו, ועניין ריבוי הזרע התקיים ביעקב.

שלושת האבות – שלשה גוונים של עבודת ה'

קיים מבט נוסף על שלושת אבות, מבחינת אופי עבודתם, וכיצד הם מביאים את האור האלוקי אל הארץ. כל אחד מהאבות סלל בזה דרך משלו, וכל אחד מהם הוסיף נדבך על עבודת קודמו. וגם דרכים אלו מבוססים ביסודם על צורת הקשר עם ה' היחודית לכל אחד אשר נתבארה לעיל.

במובן זה מעשי אבות הם בעצם הופעה וגלגול ראשוני של עקרונות מצוות התורה, שבשלב זה מופיעים בצורה גולמית, בטרם יתממשו לפרטיהם.

אברהם – דרך ה' לעשות צדקה ומשפט

אופי הנהגתו של אברהם המבוארת בזאת, היא עשיית 'צדקה ומשפט', כי זו העבודה הנובעת מעצם ההכרה בהנהגת ה' בעולם, הזדהות וזרימה עם הטוב השופע בעולם, להיטיב לטובים ולעשות משפט לעשוקים.

וזו צורה אחת להביא את דבר ה' בבריאה, להחדיר הנהגה של יושר וצדק בין הנבראים, ובמיוחד כל אחד בעצמו, בתודעתו ובמעשיו, עשיית צדקה ומשפט משמעותה להיות חיים טבעיים מתוך השקפה של נוכחות מנהיג בבירה, ועל כן שומה על האדם להיות מחוייב לכלל, להגביל את האנוכיות העצמית שלו ולהתחשב בזולת. ובכך נמצא קול ה' בעולם, כדבר הנביא (ירמיה ט) 'בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי כי אני ה' עשה חסד משפט וצדקה בארץ, כי באלה חפצתי נאם ה'.

ועל כן היה שכרו מידה כנגד מידה, שברכו ה' להיות המוצלח והמבורך ביותר בין כל משפחות האדמה. כלומר שבכל הברכות הללו אין נכלל הנהגה ניסית על-טבעית, אלא בסדרי העולם הארציים עצמם, יזכה לחלק טוב מיוחד ולהצלחה גדולה מיוחדת, כנגד מה שהוא נוהג בפיסגת השלימות כפי הראוי להתנהג בארץ, בדרכי צדקה ומשפט.

ואמרו בגמרא (סוכה מט, ב) – 'ואמר רבי אלעזר כל העושה צדקה ומשפט כאילו מילא כל העולם כולו חסד, שנאמר אוהב צדקה ומשפט, חסד ה' מלאה הארץ'.

כלומר שהנוהג בצדקה ומשפט, מעורר חסד שלם של רצון עליון להשפיע חסד כראוי. ממאמר זה אני למד שמידת החסד המיוחסת לאברהם כאמור 'תתן אמת ליעקב חסד לאברהם' מתאימה עשיית צדקה ומשפט, שמשמעותה לנהוג כשורה בהתאם למתבקש ובהתאם להנהגת ה' בעולם. ועבור זאת ה' משפיע ה' 'חסד' להיטיב עמו. וכמו שכתוב (דברים ז, יב) 'ושמר ה' אלוקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבתך'.

יצחק – עולה תמימה

בחינת עבודת יצחק אבינו, אשר הכתוב כינהו "פחד יצחק", התמסרות גמורה אל ה', ולכן נקראת מידתו 'גבורה', כיון שהוא עסק בעבודתו כמחוייב ונתבע בדבר עבור הברית, וזה נובע מצורת התחברותו עם הקב"ה, שנולד מלכתחילה עבור הברית, וכל מציאות היא כבן ברית עם ה'.

ושיאה בא לידי ביטוי כאשר נעקד ומסר את חייו כליל כעולה לה'. והרבה מהנהגותיו מוגדרים בחז"ל כהנהגת עולה תמימה, שנאסרה עליו היציאה לחו"ל, ונאסרה עליו שפחה.

וזו היא צורה נוספת של הבאת קול ה' אל הבריאה, כאשר משרתים אותו ומכבדים אותו בקרבנות ובעבודה. כלומר שהאדם פונה אל ה' ומנסה להשיג אותו, שואף להתנתק מחוויית קיומו האנושי, ועורג לקלוט את חוויית האלוקות כפי שהיא בעצמה.

וכנגד זה גם עיקר הבטחת ארץ ישראל היתה ביצחק, והיה אסור לו לצאת מהארץ, ורק הוא זרע בה וראה ברכה מרובה, כי ניתנה לו, סימן לבניו.

וזה מביא גם מאפיין יחודי נוסף של יצחק, כשם שעבודתו היא בבחינת חוב ותביעה עליו, מאידך יש לו זכות ותביעה על הארץ ועל הקשר עם ה' בדין ובמשפט. ולכן הוא מופיע כבעל קרקע הזורע ופועל עצמאית, והקב"ה נותן ברכה במעשי ידיו. לעומת אברהם שכל עשרו ניתן לו בלי כל עשייה, אלא ה' נתן לו על ידי פרעה. ואפילו במלחמת המלכים שפעל מצד חובתו להציל את קרובו, מכיון שהנכסים באו לו על ידי פעולתו לא אבה בהם.

וזה גם עניין סיפור ה'בארות', שאצל אברהם היו תחת חסותו של אבימלך ובהסכמתו, הרי יצחק כל עוד שהפלשתים תבעו את המים, עזב את הבאר וקרא לה על שם המריבה, אלא התרחק וחפר עד שלא רבו עליה, והיה הוא הבעלים העצמאי על הבאר. ורק לאחר מכן באו אבימלך ומרעהו להיכנע ולכרות ברית.

יעקב – עלה בית אל ושב שם

אופי עבודתו של יעקב, הוא לשבת בבית ה', ביתו הוא בית ה', חז"ל דרשו שיגע בתורה בבית שם ועבר, וחייו הטבעיים מוארים ומונהגים על פי התורה. דווקא משום היכנסו לסיבוכים ולמשא ומתן עם רמאים והתמודדות עם צבועים הוא חייב להכריע במאזני האמת את כל הפרטים ולקבוע את דרכו. הוא נוהג במידת עם עיקש תתפתל, אך שומר על עצמו מלסטות מקו המידה, מתווכח עם לבן ויוצא זך ונקי.

זהו גוון שלישי של הבאת אור ה' אל הבריאה, קדושה, מצד אחד אלו הנהגות גבוהות מטבע האדם, אבל אין זה עריגה אל השגות מנותקות ממציות האדם, אלא זו הגבהת האדם וטבעו החי אלא מציאות יותר מרוממת.

יתכן שסבלו של יעקב מבטא את חעדר השלימות של מדריגת הדביקות, שלא תגיע אל פיסגתה אלא בעת התיקון השלם.

שלשת בחינות האבות במשמעותם לעניין הבטחון בה'

בביאור הגר"א (משלי כה, טו) מבואר שהיה הבדל בין מידת יעקב למידת אברהם אבינו, שאצל יעקב אבינו מצינו שהיה ירא שמא יגרום החטא, אולם אברהם אבינו מכיון שבטח על ה' במידת החסד לא היה מתיירא שמא יגרום החטא כי חסד ה' הוא לעולם אף אם יחטא.

ובסידור הגר"א בתפלת ברכת אבות בפירוש המילים "מלך עוזר ומושיע ומגן", כתב יותר מזה, שאברהם אבינו בטח בה' בתכלית הבטחון שמסר עצמו בכמה סכנות, בעבור כבוד שמו יתברך לכן באה לו במחזה אנכי מגן לך, להושיעך מכל הסכנות שלא ישלטו בך מאומה, וזהו שכרך הרבה מאד על גודל הבטחון שלו. ולכן מסיים ברוך אתה ה' מגן אברהם, ולא אמר עוזר או מושיע, רק מגן בעבור רוב בטחונו בו יתברך.

כלומר שיש הבדלים בעבודת הבטחון בין האבות, ונראה שזה בבחינת יש בזה מה שאין בזה. ובכל אחד מהאופנים יש חיבור להקב"ה מזווית מיוחדת.

והבטחון של אברהם אבינו היה על ידי השלכה גמורה על ה', מתוך השראה עליונה שה' יעשה עמו הכל. והוא בחינת מעלת "ההפקדה" ו"ההשלכה" הנזכרת בחוה"ל ובספר המספיק [עיי"ש שהסתפק שאפשר שהוא כבר למעלה ממדריגות הבטחון, ובנובהרדוק נקרא מדריגת ההפקרות (למעליותא)]

ומידת יעקב היתה לקחת על עצמו העול, ועם זאת לייחס הכל להקב"ה, כי אף שה' עושה הכל אבל רצונו שהאדם יעשה ויטול העול. כי זה אופן נוסף של דירה בתחתונים שגם כשהאדם עושה ובכל זאת הוא מבין שהכל עושה ה'. והוא כנגד בחינת 'עוזר'.

והנה הרבה פעמים הבטחון מסוג של אאע"ה גורם שאין צורך לעשות כלום, וסומכים על ה', אך לפעמים דווקא הבטחון השופע גורם ליזום פעולה ולעשות מעשה, כלומר שמצד הטבע הבריאה הנטייה היא לפעול, ורק עול האחריות והפחד מונע, וכשיש בטחון זה משחרר את האדם לפעול כטבעיות נפשו ללא חשש.

וזה מה שכתב הגר"א שמרוב בטחון מכניס עצמו לסכנה וזה בחינת 'מגן'. ובא לידי ביטוי במלחמת המלכים שכאשר שמע אברהם שנשבה אחיו לא חשש משום דבר אלא פעל מתוך רגשות הלב שמצווים להילחם מול המלכים הכופרים וכדי להציל את בן אחיו, וסמך על ה' שהכל יהיה בסדר, וגם אם לא הוא מוכן למסור את נפשו, כי ה' מנהיג את הכל, ומה שנגזר זה מה שיהיה, ואפשר לנהוג בטבעיות ולא לחשוש כל כך הרבה. [וזה גם היה שורש הוויכוח בין יעקב ושמעון ולוי במעשה שכם ויבואר במקומו]

ואף על בנים לא התפלל אברהם, רק בעת שהבטיחו ה' ברית בין הבתרים תמה איך ניתן לתת לו שכר טוב כאשר הוא ערירי, ולא היה כתפילה אלא קושיא בסוגיא. ואילו יעקב מחמת החשש לפעמים נמנע מלעשות. ומצד שני כאשר בא עשיו היה חושש שמא יגרום החטא והתקין עצמו לשלשה דברים.

והנה אאע"ה היתה עבודתו בהשראה עליונה והשליך עצמו לגמרי על ה', ואופי עבודתו היה מתוך נדיבות לב ורוחב השקפה בהירה בהכרת ה' שהוא בעל הבירה והאדון שעל ידי כך המשיך ניסים נפלאים למעלה מדרך הטבע.

הרי לעומת זה בחינת עבודתו של יצחק אבינו היתה באופי של התבטלות והתמסרות, שלרגל קדושת ה' מה שיקרה הוא מקבל ללא ערעור. וזה דומה לעבודת אברהם, רק שבאברהם היה לזה אופי של וודאות שבוודאי יבוא הטוב, ואצל יצחק לא היה כלל מחשבה על זה, כי קדושת ה' היא כובשת את כל המחשבה ולא איכפת לי כלל מה אני רוצה.

ויש בכל אחד מהאופנים מעלה, כי האמונה שבוודאי יהיה טוב מבטא את תוקף הגילוי שכינה שאני מצפה. ומצד שני יש מעלה בהתמקדות בכבוד ה' שבכלל לא משנה אם יהיה טוב או לא. וכמו שאמרו בספרי בכל נפשך כנגד יצחק שנעקד על גבי המזבח.

ונראה שדווקא מתוך השקפה זו עסק יצחק בענייני העולם וזרע בשדה, כי הרי כך ברא ה' את סדר העולם, ואין לאדם כל שאיפה עצמית שיבטל זאת. בניגוד לאאע"ה שמתוך ההשקפה שיש מנהיג לבירה ציפה לניסים וזכה להם. אצל יצחק אבינו ההתבטלות גורמת להניח את הדברים במהלך הרגיל בדרך העולם.

ומה שמשותף לאברהם ויצחק שהיו בהשקפה השראתית של הנהגת השי"ת וכנגד זה גם לברכת ה' בשפע רב.

יעקב לעומת זאת בא לתקן את סדר החיים מתוך השקפה יותר טבעית היורדת למציאות החיים של רוב הבריות, והגיע הרבה למצבים של חרדה ויראה, ומצינו בחז"ל שהפליאו את מעלת בטחונו של יעקב אבינו בצאתו לחרן כדאיתא בב"ר ריש פרשת ויצא, שאמר יעקב בלכתו לחרן "מאין יבוא עזרי", אמר, אליעזר כשהלך ליקח רבקה מה כתיב ביה "ויקח העבד עשרה גמלים" וגו', ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד וכו', חזר ואמר מה אנא מוביד סברי מן בריי אלא "עזרי מעם ה'".

במדרש תנחומא (מקץ ה) אמרו - 'זה שאמר הכתוב אשרי שאל יעקב בעזרו, לא נאמר אל אברהם או שאל יצחק אלא שאל יעקב את מוצא שלא נצב הקב"ה אלא על יעקב שנא' והנה ה' נצב עליו ויאמר'.

הכתב סופר בפרשת מקץ מבאר את המדרש שעבודת יעקב התייחדה בכך שלא הסתמך על הנס כאבותיו אברהם ויצחק, אלא חשש שמא יגרום החטא, ועשה פעולות השתדלות נחוצות, אך למרות זאת בטח בה'. ועל כן אנו למדים את מידת הבטחון דווקא מיעקב שבטח בה' גם כאשר יש מקום לירוא ולפחד.

ויש בזה מה שאין בזה, כלומר שגם כאשר אין השראה עליונה שהאדם מרגיש כנתון על כפיו של ה' ואינו דואג כלל, יש אופן של בטחון שגם מה שהאדם דואג ולוקח אחריות ופועל

בראשית מילון ט

כדרכו של עולם, גם בזה הוא חי עם הידיעה שה' עוזר לו, וגם אם הוא מפחד הוא מרגיע את עצמו בידיעה שה' יציל אותו.

היבט נוסף אנו מוצאים בחייו שהיו מלאי צרות וייסורים, ובכל זאת לא התלונן אלא הודה על הכל. וכפי שאמרו בספרי (פרשת ואתחנן פיסקא ז) 'בכל לבבך כאברהם וכו' בכל נפשך כיצחק וכו' ובכל מאדך הוי מודה לו כיעקב כענין שנאמר שם לב קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לב' מחנות'.